

ՌՈՒՄԱՍՏԱՆԻ ՀԱՐԱՎԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՂՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ

ՎԱՆԻԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությունը մեծապես պայմանավորված է հայ-ռուսական ռազմավարական համագործակցության կայունությամբ: Հնարավոր է, որ դարաբաղյան հակամարտության կարգավորումից և աշխարհաքաղաքական որոշակի տեղաշարժերից հետո իրավիճակը փոխվի, բայց հակամարտության պահպանման և ուժերի ներկա դասավորվածության պայմաններում հայ-ռուսական համագործակցությունը մնում է մեր անվտանգության հիմնական երաշխիքը:

Այս հանգամանքը առավել հրատապ է դարձնում Ռուսաստանի հարավկովկասյան քաղաքականության մեջ ադրբեջանական գործոնի հետազոտման անհրաժեշտությունը, որովհետև Ադրբեջանի աշխարհագրական դիրքը և էներգետիկ ռեսուրսները էապես մեծացնում են նրա կշիռը տարածաշրջանային քաղաքական այն գործընթացներում, որոնց մասնակցում է հյուսիսային հզոր հարևանը:

Մինչ առաջադրված խնդրի ուսումնասիրությանն անցնելը նշենք հարավկովկասյան տարածաշրջանում Ռուսաստանի ռազմավարական շահերը բնութագրող հիմնախնդիրները.

1. Ռուսաստանի աշխարհաքաղաքական դիրքերի պահպանում և ամրապնդում.

2. տարածաշրջանի հումքային-էներգետիկ պաշարների օգտագործման լայն հնարավորության ապահովում.

3. ռուսական կապիտալի դիրքերի ամրապնդում և ֆինանսարդյունաբերական խմբերի գործունեության ընդլայնում.

4. կապի և տրանսպորտի վերահսկողություն:

Սրանց պետք է ավելացնել նաև դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման գործընթացում Ռուսաստանի դերը, որն ընդունում են նաև ադրբեջանական ղեկավարները: Անհրաժեշտ ենք համարում արձանագրել նաև մեկ այլ կարևոր փաստ. ադրբեջանական գործոնի ազդեցությունը Ռուսաստանի տարածաշրջանային քաղաքականության վրա միախուսված է ԱՊՀ շրջանակներում Ադրբեջանի արտաքին քաղաքականության հետ, որն անհրաժեշտ է դարձնում դրանց զուգահեռ հետազոտությունը:

ԱՊՀ շրջանակներում հատկապես կարևորվում են ռուս-ադրբեջանական հարաբերությունները: Վերջիններիս իրավական հիմք են ծառայում նախ և առաջ պայմանագրերը՝ բարեկամության, համագործակցության և փոխադարձ անվտանգության մասին 1997 թ. հունիսի 3-ի պայմանագիրը, 2004 թ. հունվարի 9-ի Բաքվի հռչակագիրը, 2004 թ. փետրվարի 6-ի Մոսկվայի հռչակագիրը, ինչպես նաև միջպետական և միջկառավարական մոտ 80 համաձայնագրեր: Ռուսաստանը Կովկասը պատմականորեն համարում է իր շահերի գոտի: Ինքնին հասկանալի է, որ նա անդրկովկասյան տարա-

ծաշրջանում «հատուկ» հետաքրքրություններ ունի, որոնք ինքնաբերաբար ոչ միշտ են համընկնում Ադրբեջանի շահերին: Ադրբեջանցի գիտնական Նասիբ Նասիբզադեի կարծիքով՝ հանրապետության աշխարհագրական դիրքը գրավում է Ռուսաստանի ուշադրությունը մի քանի պատճառներով:

1. Վերահսկողություն հաստատելով Ադրբեջանի նկատմամբ՝ Ռուսաստանը կարող է ամրապնդել իր ազդեցությունը Մերձավոր և Միջին Արևելքում, բացի այդ՝ դա հնարավորություն կտա օգտագործելու Ադրբեջանի տարածքը որպես ռազմահենարան:

2. Բնական ռեսուրսները Ռուսաստանի ուշադրության կենտրոնում են. Ռուսաստանը Ադրբեջանին դիտում է որպես մրցակից նավթային արդյունաբերության ոլորտում:

3. Ադրբեջանը ներառելով իր ազդեցության ոլորտ՝ հյուսիսային հարևանը կթուլացնի Թուրքիայի Հանրապետության և Ադրբեջանի միջև սերտ հարաբերությունների զարգացումը:

4. Ադրբեջանի նկատմամբ վերահսկողությունը թույլ է տալիս նվազեցնելու Իրանի ազդեցությունը նախկին խորհրդային մուսուլմանական երկրներում:

5. Ռուսաստանը կարող է փակել իր հարավային սահմանների ճեղքվածքը և հնարավորություն ստանալ ուղիղ կապ հաստատելու Իրանի հետ¹:

Դիվանագիտական հարաբերությունները Ադրբեջանի և Ռուսաստանի միջև հաստատվել են 1992 թ. ապրիլի 4-ին, իսկ մի քանի ամիս անց՝ սեպտեմբերի 30-ին, այդ պետությունների կառավարությունները ստորագրել են ազատ առևտրի մասին համաձայնագիր²: Ադրբեջանցի մի շարք քաղաքագետներ նշում են, որ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ռուսական իշխանությունները վատ էին տրամադրված իրենց պետության նկատմամբ, և իբր դրա պատճառով էին հարաբերությունները սուր բնույթ կրում: Նրանց կարծիքով, Ռուսաստանի բացասական դիրքորոշումն է ադրբեջանական արտաքին քաղաքականության որոշ ձախողումների պատճառը:

Անկախության հռչակումից հետո Ադրբեջանի Հանրապետության ղեկավարները՝ Այազ Մութալիբովը, Աբուլֆազ Էլչիբեյը և Չեյդար Ալիևը, մեծ ուշադրություն էին դարձնում ռուս-ադրբեջանական հարաբերությունների զարգացմանը և իրականացնում էին պաշտոնական ու ոչ պաշտոնական այցելություններ: Առավել ակտիվ ռուսամետ քաղաքականություն էր որդեգրել Այազ Մութալիբովը: 1990 թ. և 1991 թ. առաջին կեսը անցնում է առանց «հատուկ բախումների»: Անհրաժեշտ է նշել, որ իրական հետխորհրդային շրջանը սկսվեց 1992 թ. գարնանը՝ Ադրբեջանում իշխանության տապալումից հետո³: Այազ Մութալիբովը, որը իշխանության աթոռին մնաց մինչև 1992 թ. մարտի 6-ը, վարում էր ճկուն քաղաքականություն Մոսկվայի նկատմամբ: Այդ քաղաքականությունը լիարժեք ռուսամետ չէր: Շուտով, աջակցության փոխարեն, Մութալիբովը մեծ հարված է ստանում «ավագ եղբորից»՝ կապված ղարաբաղյան խնդրի հետ: Ռուսաստանը հրաժարվում է օ-

¹ Տե՛ս **Полухов Э.** Основные направления внешнеполитического курса Азербайджанской республики на современном этапе // "Центральная Азия и Кавказ", № 4(5), 1999, էջ 153:

² Տե՛ս **Алиев Ф.** Россия-Азербайджан: возвращение "на круги своя"? // "Центральная Азия и Кавказ", № 3(33), 2004, էջ 180:

³ Տե՛ս **Andrey L. Altstadt** "Azerbaijan's struggle toward democracy"/"Conflict, cleavage, and change in Central Asia and the Caucasus", Karen Davisha and Bruce Parrott", Cambridge, 1999, էջ 143:

ժամդակել Ադրբեջանին հակամարտության կարգավորման ռազմական մեթոդների կիրառման գործում, իսկ հաջողության հասնելու համար Բաքուն ուներ Մոսկվայի աջակցության կարիքը այնքան ժամանակ, քանի դեռ Ռուսաստանը պահպանում էր իր գերիշխանությունը Անդրկովկասում:

Նոր ընտրություններում, որոնք կայացան 1992 թ. հունիսին, նախագահ ընտրվեց Ադրբեջանի ազգային ճակատի առաջնորդ Աբուլֆազ Էլչիբեյը: Էլչիբեյը գտնում էր, որ Ադրբեջանը չպետք է մտնի ԱՊՀ կազմի մեջ և պետք է ինտեգրվի լեզվական և մշակութային առումով եղբայրական Թուրքիային⁴: 1991 թ. դեկտեմբերին Ալմա-Աթայի դեկլարացիան ստորագրելուց հետո, որով Ադրբեջանը դառնում էր ԱՊՀ անդամ, Ադրբեջանի խորհրդարանը 1992 թ. հոկտեմբերին չվավերացրեց Ադրբեջանի անդամակցությունը: Հետագայում՝ 1993 թ. սեպտեմբերին, Հեյդար Ալիևը հայտարարեց, որ կմիանա ԱՊՀ-ին՝ խորհրդարանում բանավեճերի տեղիք տալով, սակայն այն ի վերջո հաստատեց անդամակցությունը⁵:

Ադրբեջանի ինքնուրույնության և ԱՄՆ-ի, Եվրոպայի, Թուրքիայի հետ կապերի ամրապնդման ձգտումը Ռուսաստանի կառավարական շրջանակները դիտում էին որպես երախտամոռության դրսևորում, որպես մարտահրավեր և անմիջական վտանգ ռուսական շահերին: Հետաքրքիր է, որ ՌԴ նախագահ Բորիս Ելցինը այդպես էլ պաշտոնական այցելություն չկատարեց Ադրբեջան: Միայն 1991 թ. աշնանը նա, Ղազախստանի նախագահ Նուրսուլթան Նազարբաևի հետ ցուցաբերելով միջնորդական նախաձեռնություն հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների կարգավորման հարցում, իրականացրեց բլից-այցելություն նորանկախ կովկասյան երկրներ: Ընդամենը մեկ տարում Աբուլֆազ Էլչիբեյին հաջողվեց իրականացնել ռուսական բոլոր զորքերի, այդ թվում՝ սահմանապահ, դուրսբերումը երկրից: Այդ գործընթացը սկսվեց 1992 թ. առաջին կեսին, որը, ինչ խոսք, նպաստեց ռուս - ադրբեջանական ռազմական և քաղաքական համագործակցության թուլացմանը: Ադրբեջանը Հարավային Կովկասի միակ երկիրն էր, որի տարածքից դեռ 1993 թ. ամբողջովին դուրս էին բերվել ռուսական զորքերը: Մոսկվայի համար մեծ նշանակություն ունեին իր ռազմական բազաների տեղակայումը, Ադրբեջանի սահմանների նկատմամբ վերահսկողությունը և հատկապես ուժեղ վերահսկողությունը Ադրբեջանի նավթային ռեսուրսների նկատմամբ: Դա, իհարկե, վնասում էր Ադրբեջանի անկախությանը: Ի տարբերություն Վրաստանի ու Հայաստանի՝ Ադրբեջանը մերժեց Ռուսաստանի առաջարկությունը սահմանների միացյալ պաշտպանության վերաբերյալ: Ժամանակ առ ժամանակ Ռուսաստանը հիշեցնում էր Ադրբեջանին, որ վատ չէր լինի նրա տարածքում մի քանի ռազմական բազաների տեղակայումը և Իրանի ու Թուրքիայի միջև սահմանի վրա միասնական ուղեկալների ստեղծումը: Նախագահական վարչակազմի բարձրաստիճան պաշտոնյա Վ. Գուլիզադեն հայտարարել է, որ «Ադրբեջանը ցանկանում է հանրապետության տարածքում տեղակայել ՆԱՏՕ-ի բազա՝ ի հակակշիռ Հայաստանում ռուսական բազաների»⁶: Մոսկվային այդպես էլ չհաջողվեց ռազմական մաս-

⁴ Տե՛ս **Edmund Herzig**. The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia // The Royal Institute of International Affairs, 1999, էջ 98:

⁵ Տե՛ս **Glenn E. Curtis** "Armenia, Azerbaijan and Georgia", Federal Research Division Library of Congress, 1994, էջ 141:

⁶ **Мусабеков Р.** Россия-Азербайджан: слово и дела // "Центральная Азия и Кавказ", №3(9), 2000, էջ 53:

նակցություն ունենալ Ադրբեջանում: Չնայած էլչիբեյի հակառուսական քաղաքականությանը՝ նա Ռուսաստանի հետ 1992 թ. հոկտեմբերի 12-ին կնքեց կողմերից մեկի վրա ագրեսիայի դեպքում փոխադարձ օգնության և քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության համաձայնագիր⁷:

«Պուտչի» արդյունքում, որը կազմակերպվել է 1993 թ. օգոստոսին գնդապետ Մուրատ Յուսեյնովի կողմից, իշխանության եկավ հանրապետության նախկին կոմունիստական առաջնորդ, փորձառու Յեյդար Ալիևը, որն անմիջապես հայտարարեց ռուս-ադրբեջանական հարաբերությունները բարելավելու իր մտադրությունների մասին և սկսեց ձեռնարկել որոշակի քայլեր. Ադրբեջանը վերադարձավ ԱՊՀ կազմի մեջ, 1993 թ. Ռուսաստանի Դաշնության հետ կնքեց բարեկամության, համագործակցության և փոխադարձ անվտանգության պայմանագիր, որը վերակնքվել է նաև 1997 թ.⁸:

1996 թ. հունիսի 3-ին Կիսլովոդսկում նախագահներ Բ. Ելցինը, Յ. Ալիևը, Է. Շևարդնաձեն, Լ. Տեր-Պետրոսյանը և հյուսիսկովկասյան հանրապետությունների, երկրամասերի ու մարզերի ղեկավարները նախաձեռնեցին կովկասյան տարածաշրջանում մշակել ընդհանուր ռազմավարության: Յենց այդ ժամանակ առաջ քաշվեց Ռուսաստանի և անդրկովկասյան հանրապետությունների միջև հատուկ հարաբերությունների վերաբերյալ թեզ: Ելցինը հանդիպման ժամանակ հայտարարեց, որ Ռուսաստանը և Կովկասը հանդիսանում են փոխադարձ շահերի բնական գոտիներ⁹: Դա արդեն նշանակում էր, որ մեծ տերությունը հաշտվել է անկախ հանրապետությունների գոյության փաստի հետ և գիտակցում է, որ պետք է հաշվի առնել նրանց շահերը ևս, նույնիսկ եթե դրանք հակասում են Ռուսաստանի հետապնդած նպատակներին:

Ադրբեջանի և Ռուսաստանի հարաբերությունները բնութագրվում են որպես փոխադարձ անվստահության և շարունակական բախումներով լի հարաբերություններ: Ռուսաստանի մշտական ձգտումը՝ թելադրել իր կամքը հարևաններին և ենթարկեցնել նրանց իր շահերին, Ադրբեջանում ստեղծել են Յյուսիսից սպասվող սպառնալիքի մթնոլորտ: Յյուսիսային հարևանը այնքան խորն է ներթափանցել կովկասյան խնդիրների մեջ, որ Ադրբեջանում Դարաբադյան խնդրի ճգնաժամը և նրա կարգավորման փակուղին դիտում են որպես ռուսական իշխանությունների գործողությունների արդյունք:

1995 թ. սկսած ռուս-ադրբեջանական հարաբերությունների վատթարացման վրա մեծ ազդեցություն ունեցավ ռազմական գործողությունների վերսկսումը Չեչնիայում: Ռուսական կառավարությունը մեղադրեց Ադրբեջանին չեչեն անջատականներին աջակցելու մեջ, սակայն այդպես էլ չներկայացրեց համապատասխան փաստեր: Այդուհանդերձ, 1994-1996 թթ. արգելք դրվեց Ադրբեջանի հետ ցամաքային և ծովային կապերին, ինչպես նաև սահմանափակվեցին օդային հարաբերությունները: Նույնիսկ Յեյդար Ալիևը ստիպված էր հայտարարել, որ իր երկիրը միշտ դեմ է դուրս եկել և այժմ էլ հակադրվում է անջատողականությանը, որ դատապարտում է Ռուսաստանի տարածքում իրականացված ահաբեկչական գործողությունները և պատրաստակամություն հայտնեց աջակցություն ցուցաբերել ռուսական կառա-

⁷ Տե՛ս Glenn E. Curtis. նշվ. աշխ., էջ 140:

⁸ Տե՛ս Мысабеков Р. նշվ. աշխ., էջ 50:

⁹ Տե՛ս Полухов Э. նշվ. աշխ., էջ 153:

վարությանը՝ ստուգելու ցանկացած կասկածելի օբյեկտ և երևույթ: Ավելին, նա հիշեցրեց նաև, որ ԱՊՀ պետությունների ղեկավարների նիստերում ինքը ձգտում էր փաստաթղթերի մեջ մտցնել միասնական պայքարի գաղափարն ընդդեմ ահաբեկչության և անջատողականության, սակայն այս ամենից հետո էլ չթուլացավ լարվածությունը¹⁰:

1999 թ. սեպտեմբերին Բաքու այցելեց Ռուսաստանի ԱԳ նախարար Ի. Իվանովը, որը հանդիպումների ընթացքում կողմ արտահայտվեց Ադրբեջանի հետ ավելի սերտ համագործակցության օգտին:

2003 թ. հոկտեմբերի 31-ին 41-ամյա Իլհամ Ալիևը, փոխարինելով իր հորը, դարձավ Ադրբեջանի չորրորդ նախագահը: Իր նախագահության օրոք Յեյդար Ալիևին հաջողվեց երկիրը նախապատրաստել այնպես, որ իշխանությունը իր որդուն հանձնելու համար անհրաժեշտ ռեսուրսները բավարար լինեին: Նա դարձավ հետխորհրդային տարածքում ամենաերիտասարդ նախագահը: Ռուսաստանի համար Ալիև կրտսերը առավել նախընտրելի է Ադրբեջանի նախագահի պաշտոնում: Ի. Ալիևի՝ նախագահի պաշտոնում ընտրվելուց հետո Բաքուն աստիճանաբար մերձեցնում էր Մոսկվային: Այդ մասին են վկայում Վ. Պուտինի այցը Բաքու, չեչեն ահաբեկիչների հանձնումը, որոնց նախկինում Ադրբեջանի տարածքում չէին «հայտնաբերում»¹¹:

2003 թ. հոկտեմբերին Ադրբեջանում տեղի ունեցած նախագահական ընտրություններում Իլհամ Ալիևի հաղթանակը ձեռնտու էր Ռուսաստանին, քանի որ շարունակվելու էր Յեյդար Ալիևի արտաքին քաղաքականությունը, հետևաբար պահպանվելու էր նաև կայունությունը, ռուս-ադրբեջանական հարաբերություններում: Այսպես, ՌԴ Պետդումայի ԱՊՀ գործերով հանձնաժողովի նախագահի տեղակալ Վ. Իգրունովը նշում էր, որ Ալիև կրտսերի նախագահությունը կնշանակի որոշակի կայունություն Ռուսաստանի և Ադրբեջանի հարաբերություններում Ադրբեջանի ներսում ԱՄՆ-ի գերակայող ազդեցության ներքո: «Թեև ներկայումս Մոսկվայի ազդեցությունը Բաքվի նկատմամբ այդքան էլ մեծ չէ, - ասել է Իգրունովը, - Յեյդար Ալիևին հաջողվեց լավ հարաբերություններ պահպանել Ռուսաստանի հետ, որն իր հերթին շահագրգռված է նման հարաբերությունների պահպանման հարցում, իսկ Իլհամ Ալիևը հենց այն թեկնածուն է, որը կարող է ապահովել դա»¹²: Իսկ «Թուրան» լրատվական գործակալության վերլուծաբան Թ. Ջուվարլին նշում էր. «Ինչքան իրատեսական լինեն նրանք, ովքեր կզան իշխանության Ադրբեջանում, այնքան ակնհայտ է, որ նրանցից ոչ ոք չի գնալու Մոսկվայի հետ հարաբերությունների վատացման: Վերջին տարիների ընթացքում դեպի Արևմուտք Ադրբեջանի վերակողմնորոշումից հետո նրա կախվածությունը Ռուսաստանից զգալիորեն նվազել է: Սակայն Արևմուտքը հեռու է, իսկ Ռուսաստանը՝ մոտիկ, և վերջինս առավել շահավետ արտահանման շուկա է Ադրբեջանի համար»¹³:

Իրոք, որոշակիորեն կարելի էր ենթադրել, որ ռուս-ադրբեջանական հարաբերություններում հետզհետե սկսում էր գերակայող դառնալ իրատեսությունը: Մինչդեռ Ադրբեջանի անկախության առաջին տարիներին

¹⁰ Տե՛ս Мусабеков Р. նշվ. աշխ., էջ 53:

¹¹ Տե՛ս Смирнов С. Азербайджан: эстафета власти // "Центральная Азия и Кавказ", № 1 (31), 2004, էջ 37:

¹² "Независимая газета", 15. 10. 2003:

¹³ Նույն տեղում:

Ռուսաստանի հետ հարաբերությունները երկրորդ ավան էին մղվել. ՌԴ մասին խոսում էին ոչ այլ կերպ, քան «չարիքի կայսրության»¹⁴:

Հատկապես ակտիվորեն է զարգանում երկկողմ հարաբերությունների տնտեսական ոլորտը, ինչն անխուսափելիորեն խթանում է քաղաքական ակտիվ երկխոսությունը: 2004 թ. փետրվարի 5-6-ը տեղի ունեցավ Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևի առաջին պաշտոնական այցը Ռուսաստան: Այցելության ընթացքում ստորագրվեց Մոսկվայի հռչակագիրը Ադրբեջանի և Ռուսաստանի միջև: Հռչակագրի մեջ երկկողմ հարաբերությունների մակարդակը բնորոշվեց որպես ռազմավարական համագործակցություն: Կողմերը համաձայնության եկան ամրապնդելու երկկողմ ռազմատեխնիկական համագործակցությունը, որն ուղղված չէ այլ պետությունների դեմ և չի հակասում ՌԴ ու Ադրբեջանի միջազգային պարտավորություններին: Հռչակագրի մեջ կա մի կարևոր դրույթ, ըստ որի կողմերը չեն մասնակցելու ռազմական, տնտեսական և ֆինանսական բնույթի որևէ գործողության կամ միջոցառուման, այդ թվում՝ նաև այլ պետությունների միջոցով, որն ուղղված կլինի մյուս կողմի դեմ, ինչպես նաև չեն թուլատրելու, որ իրենց տարածքը օգտագործվի մյուս կողմի նկատմամբ ագրեսիայի կամ այլ բռնի գործողությունների նպատակով: Հռչակագրում նաև արձանագրվել է երկու պետությունների շահագրգռվածությունը երկկողմ առևտրատնտեսական, գիտատեխնիկական և մշակութային համագործակցության զարգացման գործում:

Ի. Ալիևի այդ այցի կապակցությամբ Քարնեգիի մոսկովյան կենտրոնի գիտխորհրդի անդամ Ա. Մալաշենկոն նշել է. «Ալիևն ամեն ինչ կանի Ռուսաստանի հետ լավ հարաբերությունները պահպանելու համար: Դա չի նշանակում, որ նա կվերակողմնորոշվի ԱՄՆ-ից դեպի Ռուսաստան: Սակայն Իլհամն իրոք պատրաստ է հաշվի առնել Ռուսաստանի ազգային շահերը»¹⁵:

Երկկողմ հարաբերությունների զարգացման գործում հետզհետե ավելի մեծ դեր է սկսում խաղալ Ռուսաստանի ադրբեջանական համայնքը: 2004 թ. հոկտեմբերին Մոսկվայում Ռուսաստանի և Ադրբեջանի նախագահների մասնակցությամբ տեղի ունեցավ Համառուսաստանյան ադրբեջանական կոնգրեսի բացումը, որը միավորում է Ռուսաստանի ադրբեջանցիներին:

2005 թ. փետրվարի 15-17-ը տեղի ունեցավ Ի. Ալիևի նոր այցելությունը ՌԴ: Երկու նախագահները հանդիսավոր կերպով բացեցին Ադրբեջանի տարին Ռուսաստանում: Պետք է նշել, որ 2006 թվականը իր հերթին հայտարարված էր Ռուսաստանի տարի Ադրբեջանում:

Իր այցելության նախօրեին "Независимая газета" թերթին տված հարցազրույցում Ալիևը Ռուսաստանի հանդեպ իր ակնկալիքներն արտահայտեց դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման առնչությամբ: Նա նշեց, որ Ռուսաստանը Միոսկի խմբի միակ համանախագահ պետությունն է, որը սահման ունի Ադրբեջանի հետ, և լինելով կովկասյան պետություն՝ զգալիորեն ուժեղանում է նրա պատասխանատվությունը հակամարտության կարգավորման գործում: Ըստ Ադրբեջանի նախագահի, Միոսկի խումբը չպետք է առաջնորդվի «դուք համաձայնության եկեք, իսկ մենք այն կհաստատենք» կարգախոսով, քանի որ եթե Հայաստանն ու Ադրբեջանը ի վիճակի լինեին ինքնուրույն համաձայնության գալու, ապա վա-

¹⁴ Տե՛ս Чернявский С. И. Новый путь Азербайджана. М., 2002, էջ 220:

¹⁵ www.newizv.ru 05.02.2004

ղուց դա արած կլինեին: Մինչդեռ Ռուսաստանի դիրքորոշումը Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցի կարգավորման գործում փոփոխություն չի կրել: Ռուսաստանը գտնում է, որ կողմերն իրենք պետք է հասնեն փոխընդունելի կարգավորման, իսկ ինքն իր հերթին պատրաստ է երաշխավոր լինել ապագա խաղաղ համաձայնությանը:

Ինչպես վերը նշվեց, ռուս-ադրբեջանական հարաբերություններում կարևոր դեր է խաղում տնտեսական գործոնը¹⁶: Այս ոլորտում երկկողմ համագործակցությունը զարգանում է նույնիսկ ծրագրվածից ավելի արագ ընթացքով: Այսպես, 2004 թ. Ի. Ալիևի Ռուսաստան կատարած պաշտոնական այցի ժամանակ պայմանավորվածություն էր ձեռք բերվել կրկնապատկել երկկողմ առևտրաշրջանառության ծավալը: Ըստ այդմ, 2004 թ. ավարտին այն աճել է 50%-ով՝ հասնելով 800 մլն ԱՄՆ դոլարի: Այդ կապակցությամբ նախագահ Պուտինը հայտարարեց. «Մենք հույս չունեինք, որ ապրանքաշրջանառությունն այդքան արագ կաճի: Մենք նպատակ էինք դրել հասնել նրա կրկնապատկմանը առավել հեռու ապագայում, սակայն այն այժմ արդեն իրողություն է»¹⁷:

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ Ադրբեջանի ղեկավարության իրատեսական արտաքին քաղաքականությունը Ռուսաստանի Դաշնության հետ հարաբերություններում սկսում է տալ իր դրական արդյունքները. 1990-ական թթ. Ռուսաստանի պետական և քաղաքական էլիտայի շրջանակներում Ադրբեջանի հանդեպ ձևավորված բացասական վերաբերմունքը սկսում է տեղի տալ տնտեսական շահին:

Ռուս-ադրբեջանական հարաբերությունների բնույթի վրա անպայմանորեն իր ազդեցությունն է ունենում խոշոր տերությունների մրցակցությունը Կովկասում: Առաջին հերթին դա վերաբերում է ԱՄՆ-ի, ԵՄ-ի, Թուրքիայի և Իրանի քաղաքականությանը այս տարածաշրջանում: Այսօր ռուս շատ քաղաքագետներ, որոնք կարծես թե գերի են նախկին խորհրդային տերության տրամաբանությանը, Հարավային Կովկասի պետությունների ձգտումն՝ զարգացնելու հարաբերությունները Արևմուտքի և այլ երկրների հետ, բացասաբար են ընդունում: Նրանց կարծիքով ինչ-որ ազդեցության ուժեղացումը տվյալ տարածաշրջանում անմիջականորեն նշանակում է Ռուսաստանի ազդեցության թուլացում: Ռուսաստանի որոշ իշխանական օղակներ չեն ուզում ըմբռնել, որ համագործակցությունից շահում են բոլորը:

Բարձրում գտնում են, որ Մոսկվան կոչված է դառնալու բազմաբևեռ աշխարհակարգի կենտրոններից մեկը: Ռուսաստանի նախագահ Վ. Պուտինի՝ Բաքու պաշտոնական այցի (2001 թ. հունվար), Ադրբեջանի նախագահ Ի. Ալիևի պետական ու գործնական այցերի արդյունքում ռուս-ադրբեջանական հարաբերություններում տեղի ունեցավ որակական առաջընթաց, և սկսված է երկու երկրների ռազմավարական համագործակցության զարգացման նոր շրջան: Կայունությունը և զարգացումը հայր և որդի Ալիևների նախընտրական արշավի հիմնական գաղափարներն էին, որոնք պետք է մնային Ադրբեջանի նոր ղեկավարության քաղաքականության հիմքում¹⁸:

¹⁶ Տե՛ս "Независимая газета", 14.02.2005:

¹⁷ Նույն տեղում, 16.02.2003:

¹⁸ Տե՛ս **Чепурин А.** Азербайджан: первые шаги нового президента страны Ильхама Алиева // "Центральная Азия и Кавказ", № 1 (31), 2004, էջ 167:

21-րդ դարի փոփոխվող աշխարհում Ռուսաստանի հարաբերություններն իր հարևանների հետ որոշվելու են պետության քաղաքական ընտրությամբ: Եթե Ռուսաստանը նախընտրի հակադրվել դեմոկրատական Եվրոպային, այդ դեպքում ողջ Կովկասը, այդ թվում՝ Ադրբեյջանը, կդառնա բախումների և հակադրությունների թատերաբեմ: Սակայն պետք չէ բացառել նաև այն, որ Ռուսաստանը կցանկանա ամրապնդել իր պետության դիրքերը Եվրոպական պետությունների շրջանում՝ հավասարակշռելով մարտավարական մրցակցությունը և ռազմավարական համագործակցությունը:

ВАНИК ОГАНИСЯН – Южнокавказская политика России и азербайджанский фактор. – Южнокавказскую политику России можно охарактеризовать следующими положениями: упрочение геополитических позиций и позиций российского капитала, сохранение широких возможностей по эксплуатации энергетических ресурсов, контроль над коммуникациями. Стратегические интересы диктуют российскому руководству держать Азербайджан под своим контролем. Понятно, что прозападная внешняя политика этой страны и ее стремление не допустить Россию к строительству нефтяных и газовых трубопроводов встречает резкое противодействие Кремля. К тому же российско-азербайджанское сотрудничество осложняется российско-армянским стратегическим союзом. С приходом к власти президента И. Алиева ситуация несколько улучшилась. В 2004 г. РФ с Азербайджаном подписали Московскую декларацию, где отмечено, что российско-азербайджанские отношения носят стратегический характер.

VANIK HOVHANISSIAN – Russia's South-Caucasian policy and the Azerbaijani factor. – Russia's South-Caucasian policy implies the following provisions: strengthening geo-political positions, nurturing opportunities of exploiting energy resources, consolidating the positions of the Russian capital, having control over communication lines. The mentioned strategies dictate that the Russian government should have Azerbaijan under its control. At the same time, the Kremlin tends to oppose Azerbaijan's western-oriented policy and its goal to remove Russia from the construction of oil and gas pipelines. Moreover, the Russian-Armenian strategic cooperation complicates the Russian-Azerbaijani relations. During H. Aliev's presidency the relations between the two states progressed a little. In 2004, the Russian Federation and Azerbaijan signed Moscow declaration on bilateral relations that claimed that the Russian-Azerbaijani relations were strategic by their nature.